

Mèxic, d'ahir fins avui

VISTA PRÈVIA

El Mèxic que coneixem avui dista molt del que a la dècada de 1910 es va erigir com el degà dels estats socials. La promulgació de la primera Constitució progressista del segle XX garantia a tota la ciutadania drets socials com l'educació, la salut o la prestació d'atur, fent d'aquest país un referent per a l'esquerra mundial. Però en no revestir-se d'una autèntica llibertat democràtica, es van començar a corrompre els fonaments de la justícia social. I així, aquell Mèxic pioner ha acabat en les tensions socials del neoliberalisme.

Antecedents

La Revolució Mexicana (1910-1917), que en els temps que corren celebra el seu primer centenari, va esmenar considerablement l'estat liberal sorgit del desmantellament de l'estatus colonial durant el tercer quart del segle XIX. Tanmateix, la Revolució va donar lloc a un règim sostingut en l'hegemonia d'un sol partit, el Partido Revolucionario Institucional (PRI), que guanyaria totes les eleccions importants del segle XX. I en aquesta hegemonia, hi juga un paper fonamental l'anomenat «miracle mexicà», un període de creixement econòmic extraordinari, basat en el sistema mixt de producció imposat per la Revolució —control estatal dels principals instruments econòmics i productius per evitar que l'economia quedés per complert a l'arbitri del capital privat— i que s'allargà des del començament de la Segona Guerra Mundial (1940-1945) fins a mitjans de la dècada de 1960.

Però el PRI no és un partit convencional. Forjat des d'instàncies governamentals el 1929¹, una de les seves principals característiques és que, a diferència d'allò que succeeix sovint, no és el partit qui controla el Govern, sinó tot el contrari: el Govern determina les directrius que ha de seguir el partit.

¹ El PRI es funda el 1929 amb el nom de Partido Nacional Revolucionario amb la intenció d'acabar amb el sistema de cabdills provinents de la Revolució a través del qual es governava el país, per donar pas a un sistema en què primessin les institucions. El 1938 passa a dir-se Partido de la Revolución Mexicana, i no és fins el 1946 que adopta el nom de Partido Revolucionario Institucional.

José M. Muria
Historiador de El Colegio de Jalisco
jm@pgc-sa.com

» La Revolució Mexicana va donar lloc a un règim sostingut en l'hegemonia d'un PRI que guanya totes les eleccions importants del segle XX

Ens trobem davant d'un partit d'Estat que venia a ser un enorme instrument de propaganda oficial, operador de les eleccions i reclutador de braços i talents per fer anar el país pels camins assenyalats des de Los Pinos, la residència oficial del cap de l'Executiu des de fa més de 70 anys. Altres partits, tan de dretes com d'esquerres —aquests més aviat impulsats pel propi Govern— formaven part d'una escenografia democràtica que permetia als seus militants un mesurat accés a càrrecs públics i d'elecció popular.

Resulta difícil d'entendre com funcionava el complex poder real de Mèxic i tampoc és aquesta l'ocasió d'intentar explicar-ho. Però es dóna el cas que, el 2000, quan el PRI va perdre per primera vegada unes eleccions presidencials, la major part de la gent es va creure que realment es produiria un canvi de fons i que tot milloraria d'una manera gairebé automàtica pel sol fet que es produís l'alternança en el Govern. Però més aviat succeí tot el contrari: un cop passat l'entusiasme inicial, es feu perceptible que molts dels problemes de l'Estat s'agreujaven, producte de les posicions més conservadores del govern del Partido de Acción Nacional (PAN) —creat el 1936 amb una forta inspiració en les dretes espanyoles.

La frase «fer fora el PRI de Los Pinos» que va repetir fins a l'extenuació

el candidat del PAN, Vicente Fox (1942), —un antic directiu de la Coca-Cola— a les eleccions del 2000, va tenir un gran èxit perquè la gent havia estigmatitzat al partit guanyador de sempre, identificant-lo com la causa dels mals de la societat mexicana. La voluntat de canvi ve de lluny, però fins aquell moment, les solucions parcials havien mitigat el malestar. És el cas de la Reforma Política de 1977, que obrí espais de participació als grups opositors i contribuï de manera important a dissoldre les guerilles formades arran de la forta repressió que hi va haver el 1968².

Però a finals de la dècada de 1980, les demandes de llibertat es tornen a generalitzar i la resistència al canvi per part del Govern —que potser havia perdut la flexibilitat d'aleshores—, va fer que la disconformitat es canalitzés cap a l'esquerra moderada que representava Cuauhtémoc Cárdenas (1934), antic governador de l'Estat de Michoacán i fill del mític i llegendari president Lázaro Cárdenas (1895-1970) —de molt feliç record pels catalans exiliats a Mèxic—, que a la dècada de 1930 va emprendre una gran reforma agrària i va aconse-

guir, entre d'altres coses, nacionalitzar la indústria del petroli. Així, després de fracassar en l'intent de reformar el PRI i aprofitant l'obertura cap a un sistema de tarannà molt més democràtic, es va optar per fundar un partit que postulés a Cárdenas per a les eleccions de 1988: el Partido del Frente Cardenista de Reconstrucción Nacional (PFCRN).

El PRI va guanyar els comicis seguit a poca distància pel PFCRN —integrat en la coalició Frente Democrático Nacional. Però els dubtes sobre la legalitat del procés van fer que Carlos Salinas de Gortari (1948) prengué la presidència del país molt debilitat. Aquesta feblesa marcà la legislatura, obligant el Govern a buscar fórmules per assolir una major estabilitat. Així, cercà el recolzament de la dreta a canvi de fer-li concessions importants, com per exemple la flexibilització dels controls i les restriccions a l'església catòlica, laminant una laïcitat de l'Estat que avui sobreviu més de forma que de fet.

Amb el mateix objectiu, es van assentar les bases per comandar una ràpida transició cap al capitalisme, fent concessions als propietaris de grans capitals, als quals se'ls va vendre o llogar en condicions molt avantatjoses empreses estatals molt productives, com per exemple bancs, aeroports i, sobretot, la companyia de telèfon. En aquest procés, hi jugaven un important paper

2 La demanda de majors llibertats polítiques s'accentua a partir de la dècada de 1960, amb un fort protagonisme del moviment estudiantil de 1968. Aquest va ser víctima d'una forta repressió de la qual en destaca la matança de la plaça de Las Tres Culturas de Tlatelolco.

Durant la dècada de 1990, el PRI va iniciar una transició cap al capitalisme que aviat derivà en una profunda crisi econòmica

les inversions estrangeres, sobretot amb l'entrada de productes d'Amèrica del Nord, principalment dels EUA, però també del Canadà, a través del Tractat de Lliure Comerç amb Amèrica del Nord (TLCAN), el qual va començar a operar el 1994. Les abundants importacions van provocar una caiguda en el consum de productes autòctons que repercutí en un important creixement de l'atur entre els treballadors del camp, els quals es van veure obligats a emigrar, legal o il·legalment, als EUA i Canadà. Inicialment, el procés migratori va anar acompanyat de l'arribada de dòlars nord-americans que els emigrats enviaven a les seves famílies. Aquest fet, conjuntament amb les grans inversions estrangeres i l'augment del preu internacional del petroli, van generalitzar una autèntica bombolla d'abundància.

En aquest context d'agut creixement econòmic, van tenir lloc les eleccions per escollir el successor de Salinas. Els comicis van estar marcats pels assassinats del candidat del PRI a la presidència del país, Luis Donaldo Colosio Murrieta (1950-1994) i del secretari general del partit, José Francisco Ruiz Massieu (1946-1994), ambdós amb un teló de fons de conspiracions polítiques que a dia d'avui encara no s'han aclarit. A aquests crims, s'hi ha de sumar l'assassinat un any abans de l'arquebisbe de Guadalajara, el cardenal Juan Jesús

Posadas Ocampo (1926-1993) a mans de narcotraficants, segons indiquen les poques evidències.

Malgrat ser un símptoma que la cohesió que havia viscut Mèxic en els darrers anys començava a esquarterar-se, la por i l'angoixa pel futur del país suscitada per aquests crims, conjuntament amb la solidaritat natural que desperta una desgràcia d'aquestes característiques i la pròpia bonança econòmica, van derivar en una victòria còmoda del PRI de la mà d'Ernesto Zedillo (1951).

Però els primers passos del govern Zedillo van coincidir amb una sobtada i profunda recessió provocada per l'esclat de la bombolla de creixement econòmic. A la ruïna de les petites i mitjanes empreses provocada per la balança comercial negativa que aporta el TLCAN, cal sumar-hi la disminució de diners que envien els emigrants degut a un major control fronterer i, sobretot, per l'agudització de la crisi econòmica nord-americana. Però, sobretot, l'esclat de la bombolla va venir marcat per la decisió de Zedillo de posar fi a la sobrevaloració de la moneda mexicana, fet que va provocar que bona part dels inversors estrangers retiressin els seus capitals. Aquesta decisió és coneguda com l'«Error de Desembre» o l'«Efecte Tequila».

La crisi van ser el preludi d'un final d'etapa que ja s'intuïa. Així, podria

»» Amb la derrota del PRI el 2000, es va creure que tot milloraria d'una manera gairebé automàtica pel sol fet que es produís l'alternança en el Govern

assegurar-se que el govern Zedillo prosseguí amb la transició econòmica —amb polítiques neoliberals per consolidar el capitalisme— i inicià la transició política, albirant que el PRI seria defenestrat per primera vegada del poder. Sorprenentment, el canvi es va produir sense cap tipus d'aldarull, fet que queda palès el mateix dia de les eleccions, el 2000, quan Zedillo reconeix la derrota fins i tot abans que es tanquessin els col·legis electorals.

El canvi

Amb l'arribada al poder del PAN de la mà de Fox, s'incorporaren al Govern un conjunt de cognoms plens de tradició, els quals sovint apareixien a les «pàgines socials» de la premsa. Eren persones que etiquetaríem de «gent decent», que poc abans encara expressaven un gran menyspreu envers els polítics perquè els consideraven ordinaris i corruptes. En paral·lel, el Govern de Fox també es va veure molt influenciat per una organització ultradretana anomenada El Yunque o Organización Nacional del Yunque, la qual havia abandonat i deixat morir el Partido Demócrata Mexicano, per tal d'incorporar-se a les files del PAN. I és que, en realitat, els guanyadors eren una amalgama de grups —alguns fins i tot antagònics— que diverses ve-

gades havien aconseguit sobreposar-se a les discrepàncies per intentar combatre el poder del PRI, però que en cap moment havien aconseguit superar les diferències. I com s'ha vist recentment, quan l'horitzó se'ls presenta obscur, els sentiments i els interessos contraris es manifesten amb rabior.

Fox iniciava el seu mandat amb la necessitat d'incorporar a la nòmina del Govern a moltes persones que havien treballat o contribuït econòmicament a la seva campanya. Però no es va atrevir a fer una remoció total de la burocràcia tècnica, conscient que després de més de 70 anys de govern ininterromput del PRI, eren ells els que sabien fer funcionar la maquinària governamental. Així, per satisfer a totes les sensibilitats que l'havien acompanyat en la carrera a la presidència del país, es va veure obligat a crear molts càrrecs nous, afavorit pels ingressos extraordinaris que va aportar un creixement inesperat del preu del petroli, el qual va arribar a quadruplicar-se.

Segons xifres del Banc de Mèxic, les contractacions van arribar a més de 53.000 —des de caps de departament fins a directors generals i viceministres—, i els sous van augmentar un 50% de mitjana. Sense arribar a aquests extrems, aquesta situació es reproduïx en el cas dels empleats de categories inferiors, fet que es va intentar maqui-

llar amb un programa de jubilació voluntària, però amb una indemnització tant minsa que va tenir poc èxit. El que se'n deia «excedents petrolers» també van servir per distribuir diners per molts estats i municipis, especialment els governats pel PAN. Però el problema d'aquesta nòmina tant gran de càrrecs i aquesta forma de governar va arribar quan el preu del petroli va baixar més de la meitat. I tot plegat, si tenim en compte que la major part dels nous empleats públics no tenien cap experiència en càrrecs de govern —de fet, una bona part provenia d'aquell empresariat que se'n havia anat en orris amb el TLCAN— i que el govern federal va assumir una gran quantitat de noves funcions —ja siguin reals o inventades—, només va servir per accentuar la centralització i sobretot per complicar encara més la ja de per si complexa administració mexicana.

D'altra banda, per nodrir de popularitat al Govern, es van dissoldre algunes institucions policials que no gaudien de la simpatia de la població. Però aquestes no van ser substituïdes per cap cos realment eficient. Més aviat el contrari: la delinqüència i el crim organitzat van créixer, ajudats en part per elements de les antigues forces de seguretat que s'hi van afegir.

Segurament, la pèrdua d'eficiència dels cossos de seguretat de l'Estat

El que es va anunciar com el govern del canvi, liderat per Fox, va causar una enorme decepció i, sobretot, un empobriment molt marcat de la població

són el principal escull que es troba el substitut de Fox, Felipe Calderón (1962), quan decideix emprendre una campanya frontal contra els narcos. Així, davant la inexistència d'una policia competent, va optar per fer ús de l'exèrcit, fet que tothom reconeix com un gran error, ja que fins el moment, aquesta institució mantenia una simpatia entre la població que ara ha desaparegut del tot. I és que l'exèrcit és una institució capacitada per ajudar a la població en situacions d'emergència, però no està preparada per realitzar tasques de vigilància regular que comportin el tracte quotidià amb la ciutadania.

Però el front en què el govern de Fox es va debilitar més ràpidament va ser en l'àmbit de les relacions internacionals. En aquest sentit, s'han fet famoses les desatencions als països d'Amèrica Llatina durant els sis anys del seu govern, malmetent les relacions amb Argentina, Brasil, Cuba, Equador i els països d'Amèrica Central. Així, els aliats tradicionals de Mèxic van ser substituïts pels governs de George W. Bush (1946) i de José Maria Aznar (1953), donant-los-hi totes les facilitats per aconseguir inversionistes nord-americans i espanyols.

Al viratge en les relacions diplomàtiques cal sumar-hi les repercussions de la pròpia incultura de Fox, motiu d'escarni dins i fora de Mèxic. A tall d'exem-

ple, alguns dels seus errors més notoris són anomenar «José Luis Borges» el reputat escriptor argentí Jorge Luis Borges (1899-1986) o pensar-se que *Carmina Burana* era una cantant famosa.

En síntesi, el que es va anunciar com el govern del canvi va causar una enorme decepció i, sobretot, un empobriment molt marcat de la població. I és que sota el canvi s'amagava la intenció que, en general, les coses continuessin igual, amb la diferència que mentre els grans empresaris s'enriquieren de manera creixent, la cohesió social es deteriorava de manera accelerada. Per això un dels comentaris més estesos entre els mexicans és que Fox no només s'havia quedat amb el canvi, sinó també amb la resta dels diners. I és que si bé els diners a repartir eren si fa o no fa els mateixos, és evident que la seva distribució va empitjorar força. El creixement del percentatge de pobres, el rebrot de malalties eradicades —com el còlera i el paludisme— i l'increment de l'analfabetisme en constitueixen un mostra molt clara.

«El perill»

Pel desengany amb el Govern Fox no és gens estrany que se'n derivi el que el PAN va anomenar «el perill per Mèxic»: un candidat d'esquerres amb possibili-

tats reals d'arribar a la presidència del país. Ens referim al membre del Partido de la Revolución Democrática (PRD), Andrés Manuel López Obrador (1953), cap de govern del Districte Federal, la ciutat més poblada de Mèxic. Però cal tenir en compte que, malgrat la valoració positiva de la seva gestió, López Obrador també va ser acusat de populista, balafiator i d'utilitzar recursos públics per finançar la seva campanya.

Davant del que des del panisme es considera una amenaça, el propi Vicente Fox —malgrat que la legislació electoral mexicana exigeix neutralitat als governants en les conteses electorals— va emprendre diverses accions en contra de López Obrador. Ho va fer d'una forma tant barroera, però, que el mateix Tribunal Electoral va reconèixer en la sentència d'una investigació posterior a la celebració dels comicis que la conducta del President sortint havia estat a punt d'obligar-los a anul·lar les eleccions. De fet, uns mesos abans, per molt menys del que va fer Fox, el mateix Tribunal havia invalidat les eleccions de Colima, sempre governada pel PRI.

L'enorme propaganda contra López Obrador, sumada a episodis catalogats de guerra bruta i alguns errors greus durant la campanya van anar reduint l'avantatge que el PRD tenia a les enquestes. Així, a les eleccions de 2006, el candidat del PAN, Felipe Calderón, gua-

El 2006, el PAN assolí una victòria ajustada sota l'acusació de manipulació electoral per fer front a un candidat de l'esquerra, López Obrador, presentat com un perill per Mèxic

nyà a López Obrador per poc més de mig punt. Per la seva part, amb un candidat pèssim —Roberto Madrazo (1952)—, el PRI va quedar tercer a més de deu punts de diferència.

L'estreta diferència entre el PAN i el PRD va derivar en un allau de protestes per possibles irregularitats en l'escrutini. D'aquesta manera, sota el crit «*voto por voto el presidente es otro*» s'exigia que es fes un nou recompte total dels vots i no una revisió aleatòria d'uns quants col·legis electorals, com es proposava. Però la demanda de repetir l'escrutini va ser rebutjada apel·lant el cost econòmic i una interpretació tendenciosa d'una clàusula confosa del reglament. A més a més, poc després que el Tribunal Electoral donés validesa als resultats, va haver-hi un incendi accidental que destruï gairebé la totalitat dels vots. Avui, la majoria de la població reconeix que com a mínim s'haurien d'haver repetit les eleccions, tot i que també hi ha una part important que justifiquen el frau en considerar que era l'única manera de frenar «el perill» que representava López Obrador.

La principal conseqüència de tot aquest procés és el descrèdit d'un sistema electoral molt car i que alhora havia despertat moltes esperances envers una ampliació real de la democràcia. Així, el fet que una part important de la població hagi deixat de creure en

la possibilitat que a través dels mecanismes institucionals es pugui assolir el poder per forjar un govern que canviï realment la distribució de la riquesa, ha donat peu al ressorgiment de la lluita clandestina.

D'aquesta manera, s'han accentuat els problemes de seguretat ciutadana, nodrint —conjuntament amb l'empobriment de les classes mitjanes i baixes— la delinqüència organitzada vinculada a la producció i distribució d'estupefaents.

A hores d'ara, la seguretat és un dels principals problemes de Mèxic. Aquella terra per la qual es podia anar i venir tranquil·lament ha deixat d'existir. Potser la situació no és tan greu com mostren els mitjans de comunicació espanyols —especialment els de dretes, que prenen venjança pel tradicional antifranquisme mexicà—, però el cert és que Mèxic s'enfronta a un gran conflicte: prop de 40.000 morts amb violència —a vegades extrema— els darrers quatre anys és una xifra massa alta fins i tot per un país amb més de 110.000.000 d'habitants.

El més greu és que tot indica que no només la guerra contra el crim organitzat és lluny d'acabar-se, sinó que domina la sensació que anem per mal camí. Algunes xifres demostren aquest fet: en el darrer quadrienni, uns 100.000 soldats han desertat de l'exèrcit —que és

professional—, fet que equival a prop del 70% del total d'efectius; o com ha reconegut recentment el ministre de Governació, més de 400 municipis dels gairebé 2.500 que té el país estan sota el control de les màfies.

La qüestió de la seguretat té importants connotacions econòmiques. Com hem vist, Mèxic ha condicionat el seu desenvolupament econòmic, la creació d'ocupació i el combat contra la pobresa a les inversions estrangeres, les quals fruit de la conflictivitat en què està endinsat el país arriben amb molta més dificultat, alhora que aprofiten per exigir unes condicions d'inversió molt més avantatjoses, les quals generalment acaben repercutint en les condicions laborals dels treballadors. Pel mateix motiu, també s'ha produït una fuga d'empresaris mexicans, la qual cosa sovint ha derivat en la liquidació de diferents empreses. Al marge d'això, la crisi econòmica global també s'ha fet sentir a Mèxic. Si bé a dia d'avui el Govern presumeix de la important recuperació que l'economia del país està experimentant, cal tenir en compte que aquesta es produeix gràcies a què els sous de les noves feines han baixat un 30% de mitjana.

El creixement de la violència ha avançat en paral·lel al creixement de la corrupció. I és que les «bones famílies» que van arribar al Govern fa deu anys, han resultat ser més corruptes que els que

Una gran part de les classes mitjanes, els que han deixat de ser-ho i fins i tot diversos grups poderosos que fa deu anys va recolzar al PAN per promoure el canvi, ara se'n peneixen

hi havia abans. Així ho diuen diversos organismes internacionals. I no només perquè els sous s'hagin apujat escandalosa, sinó perquè el volum de corrupció s'ha incrementat de manera proporcional. Tal com diu el poble, ara no només hi ha més *mordidas* sinó que aquestes són més grans perquè qui governa té uns gustos molt més cars.

Segurament, l'exemple més escandalós dels nivells a què arriba la corrupció a Mèxic el trobem en la pandèmia de grip que va paraitzar el país el 2009 —el turisme encara no ha aconseguit recuperar-se'n. I és que, finalment, sembla que a l'entorn de la Grip A hi va haver una enorme exageració encaminada a afavorir el consum de determinades medicines i productes d'higiene.

Al marge de la corrupció, els darrers anys també han servit per posar de manifest la ineficiència del PAN a l'hora de gestionar el poder. En aquest sentit, com hem vist, la bonança econòmica durant el mandat de Fox va permetre que l'administració pogués albergar totes aquelles persones que havien ajudat el PAN en la seva cursa cap a la presidència del Govern sense veure's obligats a acomiadar bona part de l'administració anterior, ja que necessitaven la seva experiència per fer funcionar l'aparell de l'Estat. Però el Govern Calderón es mou en unes coordenades econòmiques antagòniques, i per poder continuar man-

tenint satisfets els seus, s'ha vist obligat a prescindir del personal més ben preparat. Els efectes d'aquest relleu no han tardat a fer-se sentir, prenent unes decisions inapropiades que han comportat problemes greus: inundacions, manca d'energia elèctrica, defectes en l'obra pública...

Tota aquesta situació comença a passar factura a Calderón —el qual cada vegada restringeix més el seu cercle de col·laboradors— i a un PAN que comença a estar nerviós davant la hipotètica pèrdua del poder. Les primeres mostres de l'erosió de la seva força no s'ha fet esperar, essent derrotats en diferents eleccions municipals i estatals que han tingut lloc els darrers mesos, i fins i tot en la renovació de diputats de meitat de legislatura que se celebrà el 2009, que va significar la pèrdua de la majoria del PAN al Congrés en quedar en tercera posició.

El cas més sonat és la pèrdua del bastió panista de Guadalajara, la segona ciutat de la República, amb l'ajuda, en aquest cas, del pèssim govern de l'Estat de Jalisco, a mans del PAN des de 1995. El fet és exemplar: el PRI va guanyar mantenint els resultats, mentre que el PAN quedà a 10 punts del seu rival. Així, la sensació general no és que el PRI guanyi, sinó que el PAN perd.

D'aquesta manera, tot fa pensar que a les eleccions presidencials de 2012, si

no hi ha cap daltabaix polític, el PRI tornarà a guanyar les eleccions, tot i que no s'han de perdre de vista les opcions del PRD, sigui amb la figura de López Obrador o mitjançant l'actual Cap de Govern del Districte Federal, Marcelo Ebrard (1959). Curiosament, el PAN intenta evitar quedar fora del govern cercant una aliança amb sectors de l'esquerra —malgrat haver sentenciat que eren un perill per a Mèxic— aprofitant que hi ha sectors del PRD proclius a l'acord per tal de fer-se amb una quota de poder superior.

Tot i l'avantatge que les enquestes donen en aquests moments al PRI, encara poden passar moltes coses. Però el que sí és evident és que una gran part de la ciutadania —especialment les classes mitjanes, els que han deixat de ser-ho i fins i tot diversos grups poderosos— que fa deu anys va recolzar al PAN per promoure el canvi, ara se'n peneixen i esperen que les coses tornin a ser, com solen dir les àvies, tal com eren abans. Altres, més assenyats, saben que no serà fàcil, perquè el mal que s'ha fet és molt gran. Però s'ha de ser optimista, perquè el país té recursos humans i econòmics per poder endegar una recuperació. ◀